

**Прасторавыя характарыстыкі вобраза вайны
ў элегічных баладах Аляксея Пысіна**

Знішчальны подых Вялікай Айчыннай вайны, закронуўшы аднойчы лёс і творчасць Аляксея Пысіна, назаўсёды пазначыў характар яго паэтычнага светаўспрымання і самавыяўлення. Глыбокае пераасэнсаванне франтавога вопыту засведчыла сябе толькі праз дваццаць мірных гадоў (кніга “Мае мерыдыяны”). Таму ў пысінскіх вершах пра вайну, пра палеглых сяброў, пра франтавое “*набрацімства*” пераважае элегічны, а не гераічны пачатак, часта ўласцівы творам, што выходзілі з-пад пяра паэтаў-франтавікоў непасрэдна ў 1940-х гадах.

У А. Пысіна вайна – гэта балючы і трагічны бясконцы ўспамін. Але ў шэрагу твораў мастацкае мінулае выражаецца цяперашнім граматычным часам і лірычны герой уяўляе сябе побач з салдатамі на полі бою, як, напрыклад, у вершы “Пярэдні край. Чужы. Неразгаданы...”: “*Нябёсам гарача... У наступленні / Вясна і мы – ў калонах штурмавых*” [3, с. 131]. Сучаснасць тут адсутнічае сапоўна, мастак узнаўляе толькі рэальны вобраз вайны. У тэксце твораў з вайна няма агульных разваг, на першым плане – жахлівая трагедыя чалавечства: “*З навевам рогату і свісту / Снарады ўвінчвае ў пласты, / І высухі ўстаюць бясліста, / Як марсіянскія кусты*” [3, с. 99 – 100] (“Асвейскія ручнікі”).

Вершы, дзе вобраз вайны ўвасоблены праз “рэальную” карціну трагедыі, убачаную вачыма лірычнага героя-салдата, запаўняюць нішу творчай “бяздзейнасці” А. Пысіна ў перыяд ваеннага ліхалецця і жанрава могуць быць вызначаны як “элегічныя балады”.

На прысутнасць жанру элегічнай балады ў лірыцы А. Пысіна звярнуў увагу М. Мішчанчук, падкрэсліўшы, што такія творы змяшчаюць у сабе і элегічны пачатак – “рэквіем па тых, хто не вярнуўся з вайны” [1, с. 126], і ярка выражаны трагедыіны, характэрны для балады. Мы ж адзначым, што менавіта ў элегічных баладах паэт узнаўляе рэальны вобраз вайны,

абапіраючыся на тып часавых адносін, заснаваных на ілюзіі ўдзелу ў падзеях твора (такі тып часавых адносін выдзяляе даследчык лірыкі як роду літаратуры В. Чараднічэнка [5]).

Асаблівы сэнс у элегічных баладах А. Пысіна маюць прасторавыя характарыстыкі вобраза вайны. У залежнасці ад напружанасці сітуацыі прастора ў элегічных баладах здольна звужацца і пашырацца. М. Мішчанчук, гаворачы пра паэзію ваеннага часу, сцвярджае, што ў ёй “звужана прастора дзеяння: нават у тых жа знакамітых баладах П. Панчанкі “Герой” (лапik зямлі, абмежаваны калючым дротам да таго ж), “Коні” (поле паміж нашымі і нямецкімі акапамі), А. Куляшова “Балада аб чатырох заложніках” (краты, месца расстрэлу бязвінных людзей), “Над брацкай магілай” (месца пахавання загінуўшых, магіла)” [2, с. 176]. Удакладнім: у баладах ваеннага часу гэтая лакальная прастора пастаянна напаўняецца рухам, дынамікай, жывымі галасамі, таму ўзнікае адчуванне маштабнасці абставін, шырыні прасторавых абсягаў. Адначасова вырашаецца актуальная праблема літаратуры таго часу: ствараецца гераічны характар, выўляецца нязломнасць духу савецкага чалавека, яго высакароднасць і маральная перавага над ворагам. Вершы А. Пысіна былі напісаны пасля працяглага асэнсавання падзей вайны, і прастора ў іх звужаецца наўмысна, каб падкрэсліць трагічную безвыходнасць сітуацыі, у якую трапляе чалавек на вайне.

Паказальнай у гэтым плане з’яўляецца “Балада пра начлег”. Скупая двухрадковая строфа, паслядоўна вытрыманы рытм твора, цэзураванае ўсячэнне на адзін склад у сярэдзіне кожнага радка дапамагаюць А. Пысіну дакладна ўзнавіць атмасферу франтавых будняў: *“Нядоўгі прывал. Нядоўгі начлег. / Пад намі снег, над намі снег”* [3, с. 216]. Навідавоку звужэнне прасторы і нават яе вымушаная замкнёнасць: *“Налева зіма, направа зіма, / Ні печы няма, ні дома няма”* [3, с. 217]. Нават паэтычны сінтаксіс працуе на прадчуванне трагічнага “замыкання” жыццёвага кола байцоў: балада не абцяжарана лішнімі лексічнымі адзінкамі, сказы ў ёй аднаасастаўныя і няпоўныя. Неспакой салдацкага начлегу перадаецца з дапамогай дынамічнага

рытму, паўтораў, нават дзеясловы ўжыты толькі ў тых радках, дзе байцы мараць аб будучыні: “анучы сушыць”, “спаць”, “жыць”. Дзеяслоў ёсць і ў апошняй страфе верша, якая, па ўспамінах сябра паэта В. Арцем’ева, некаторы час не прымалася цэнзурай, відаць, па прычыне “залішняй” праўдзівасці: “Стралковая рота сопку ўзяла. / ...Пад намі зямля, над намі зямля” [3, с. 217]. У адным-адзіным дзеяслове (узяла) хаваецца цэлая карціна бою, жахлівасць якога, напэўна, немагчыма перадаць шматлікімі словамі. Такую своеасаблівасць мовы ветэранаў Максім Танк у вершы “Аб перажытым” (1985) назваў “анямеласцю ад пакут вайны”.

Часам прастора ў баладах А. Пысіна становіцца двухмернай, калі сярод цеснаты акупа ці поля бою ўзнікае адчуванне бямежнасці. Арыгінальным уяўляецца прасторавы вобраз “акоп на шматложку планеты”, дзе якраз і бачны рэзкі пераход ад літоты да гіпербалы, ад звужэння да пашырэння прасторы. Падобная двухмернасць прасторы прысутнічае і ў вершы “Калінінскія сопкі”, дзе назвы населеных пунктаў, якія адстойваюць байцы, “гучаць, нібы назвы планет”, а балота – абмежаваная прастора – становіцца цэлым “светам” і нават “сусветам” [3, с. 101]. Такія характарыстыкі ваеннай прасторы дакладна перадаюць яе дысгарманічнасць і ўласнае ўспрыманне А. Пысіным вайны як носьбіта гэтай дысгармоніі.

Незайздроснасць, пераменлівасць салдацкага лёсу перадаюцца ў элегічных баладах А. Пысіна і праз рэльефны характар той мясцовасці, дзе адбываюцца ваенныя падзеі: пераправа, сопка, балота, вышыня, дарога. Гэта пэўным чынам лакалізуе прастору, як, дарэчы, і ў творах пра вайну іншых беларускіх (і не толькі) паэтаў і празаікаў.

Адзін з самых важных элементаў ваеннай прасторы ў паэтычнай сістэме А. Пысіна – дарога. Гэта шлях у гарызантальным кірунку, прычым шлях дэфармаваны, “няроўны” (перарываецца боем, балотам, “акопамі”, “парваным” долам і г.д.). Шлях, які не мае заканчэння, бо “франты даўжэй экватара” [3, с. 387] (“Элегія самотнай грывы”). Лірычнаму герою хочацца верыць, што ён вядзе ў мірнае заўтра: “Дарога адна, дарога туды, / Дзе

будзем анучы ў цяпле сушыць, / Да раніцы спаць, да старасці жыць” [3, с. 216] (“Балада пра начлег”). Але невыносная цяжкасць ваеннай дарогі стварае ўражанне, што наперадзе няма ніякага прасвету: *“Дождж. Балота. Даль без далягляда. / Безвыходнасць каляін”* [3, с. 218] (“Дарога”). І паабাপал дарогі – звар’яцелы свет, паказаны паэтам метафарычна: *“вогненны апад”* (“Балада аб пераправе”), *“сосны ад вільгаці п’яныя”* (“Калінінскія сопкі”), *“неба ў выбухах няклося”* (“Балада Буйніцкага поля”), інш.

Напэўна, самай кульмінацыйнай у паказе салдацкіх шляхоў стала “Балада аб пераправе” – звыштрагічны малюнак вайны. Паэт усёй душой адчуў анамальнасць, жахлівасць падзей, якія адбываюцца, мёртвыя салдаты сталі мостам, пераправай цераз Дзвіну для жывых сяброў. Характар стварэння гэтага мастацкага вобраза ў А. Пысіна, думаецца, тыпалагічна блізкі апісанню пераправы ў славутай паэме А. Твардоўскага ці старога моста ў аднайменным вершы М. Танка. Праўда, у адрозненне, напрыклад, ад твора М. Танка, што ўяўляе сабой горкі ўспамін з элементамі трызнення аб забітых пры фарсіраванні моста (*“Блішчыць зада. Я ж не магу / Вачэй адвесці ад яе. / Няўжо і ценяў не відаць / Тых, што забрала ў дні вайны? / Мо водарасці – рукі іх, / Працягнутыя з глыбіні / Да зелянеючых бяроз, / Да сонца, што з зарой ўстае?..”* [4, с. 125]), пысінскі верш – гэта элегічная балада, дзе трагізм, гераічнасць падзей адчуваюцца вастрэй, бо аўтар карыстаецца граматычнай формай цяперашняга часу. Шматлікія настойлівыя паўторы ў баладзе (*“Трэба, трэба вам ісці, салдаты... / Трэба вам ісці... / Трэба вам ісці... / Трэба вам ісці, хоць цяжка вельмі ж...”* [3, с. 323]), якія нагадваюць няўмольную думку, што не выходзіць, не павінна выходзіць, як загад, з галавы; пераблытанасць у прасторы (*“Ускіпаюць над бяздоннем хвалі / Абдымаюць неба глыбінёй”*); аўтарская недагаворанасць – усё гэта перадае атмасферу рэальнай вайны. У вершы А. Пысіна няма прадметнага вобраза моста – мостам становяцца забітыя салдаты. Адчуванне блізкасці мёртвых з жывымі ў гэты момант настолькі вострае, што, здаецца, чуюцца галасы з небыцця: *“—Вы смялей, сябры, па нас ступайце, / Вы жывыя... вам далей*

ісці...”. Такое трагічнае выратаванне абавязвае, гаворачы словамі з іншага твора, “ўсё цаніць на праву / Пабрацімства мёртвых і жывых” [3, с. 225]. А. Пысін спрабуе надаць сэнс смерці ва ўмовах вайны (смерць нямарная: яна – у імя жыцця, дзеля аднаўлення гвалтоўна парушанай гармоніі свету).

Звужанасць, замкнёнасць і адначасова трагічная бясконцасць, дэфармаванасць, перарванасць, пераблытанасць – гэтыя прасторавыя характарыстыкі працуюць на стварэнне эпічна-дэталізаванай атмасферы ваеннага часу ў элегічных баладах А. Пысіна. Гэтыя вершы можна параўноўваць з лепшымі ўзорамі ўласна ваеннай лірыкі 1940-х гадоў (А. Куляшова, П. Панчанкі, М. Танка, П. Броўкі), і разам з тым відавочна, што балады Аляксея Пысіна – гэта ўсё ж такія больш глыбокі, асэнсаваны з дыстанцыі часу погляд на трагедыю вайны. Пісьмечнік па-мастацку спалучае эпічна-дэталізаваную канкрэтыку з філасофска-аналітычнай абагульненасцю і праніклівасцю мыслення лірычнага героя.

Літаратура

1. Мішчанчук, М.І. Ёсць у паэта свой аблог цалінны : жанрава-стылявая разнастайнасць сучаснага беларускага лірыка / М.І. Мішчанчук. – Мінск : Навука і тэхніка, 1992. – 189 с.
2. Мищенко, В.И. О поэзии военного времени. Три штриха / В.И. Мищенко // Неман. – 2004. – № 7. – С. 171–179.
3. Пысін, А. Збор твораў : у 2 т. / А. Пысін. – Мінск : Маст. літ., 1989. – Т. 1 : Вершы. – 399 с.
4. Танк, М. Збор твораў : у 13 т. / М. Танк. – Мінск : Беларус. навука, 2006– . – Т. 3 : Вершы (1954–1964). – 2007. – 447 с.
5. Черденченко, В.И. Типология временных отношений в лирике / В.И. Черденченко. – Тбилиси : Мецниереба, 1986. – 136 с.